

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU'NUN

Hâtrasına

ARMAĞAN

Yıl XXIII/1-2

1985

A N K A R A

KAFESOĞLU VE TÜRK-İSLÂM TERKİBİ

Prof. Dr. Süleyman YALÇIN*

Hayatının sayılı nefesini bitirip ölümün sükûn ve yalnızlığı içine terkedilen sayısız insan arasında bahtlı küçük bir grup, kaybının acısını ve hâtırasının devamını sade aile çevresinde değil, aynı zamanda cemiyette de hissettirir. Bunlar hayatlarında, içinde buldukları cemiyetin bir kesimi veya tümü için emek vermiş, himmet ve gayret sahibi seçkin kişilerdir.

İbrahim Kafesoğlu da, vefatı ile yalnız ailesi ve onu yakından tanıyanlar için değil, ilmi mesleği ve inançlarının doğrultusundaki hizmetleriyle de ismini duyurduğu muhitlerde üzüntü ve rahmetle anılan, anılacak olan müstesna insanlardan biridir. İsmi duyurduğu muhitler derken Misâk-ı milli hudutlarımız içinde ve dışındaki Türklük Dünyasında yaşayan ve gelecekte yaşayacak nesilleri kastediyorum. Zira büyük Türk Milletini tarihî derinliği içinde kültür boyutları ile ele alan bu değerli ilim adamı, yarımkı Türklük Dünyasının gelişmesindeki emekleri ile de hatırlanacaktır.

Her insan, çoğu zaman farkında olmadığı, içinde yetişip geliştiği şartlara göre, muayyen bir kaderin yolcusudur. Prof. Kafesoğlu'nun kader çizgisi de, doğup yetiştiği zaman ve muhit ile ilahî kaderin ona atalarından intikal ettirdiği şahsiyet yapısı ile belirlenmiştir. Beşer tarihindeki en büyük devlet ve medeniyetlerden birini temsil eden Osmanlı Türk İmparatorluğunu yıkarak mirasını paylaşmak için çıkarılan I. Cihan Harbinin başladığı yıl doğan ve babasını tanımadan Erzurum Cephesinde şehit veren Kafesoğlu, Türkün kültür mirasının canlı olarak yaşandığı bir aile ve muhitte hayata gözlerini açtı. Yedi cephede çarpışan İmparatorluğun mağlubiyeti, vatanın yağma edilerek işgallerin başlaması ve Milli Mücadelenin el ele, iç içe yaşandığı yıllarda o, henüz mâsum bir çocuktur. Yapayalnız bırakılan ve köşeye sıkıştırılan bir milletin ferdi oluşunun ızdıraplı idrâkini, ümitsizlik yılları ve acı haberleri dolduruyorken Türk ordularının Yunan düşmanını perişan edip denize dökmesinin doyumsuz hazzını da, hayatı tanımaya başladığı çocukluk

* İstanbul Üniv. Tıp Fak. Öğretim Üyesi.

senelerinde, beraber yaşadı. Kezâ yeni devletinin ismini ve şeklini de yine ilk mektep sıralarında iken öğrendi.

İbrahim Kafesoğlu, Türk mileletinin bir ferdi olma mutluluğunun şuurunu, Cumhuriyet Türkiyesi'nin ilk yıllarında, ilk ve orta tahsili esnasında duyarak büyüdü. Şüphesiz, yıkılan imparatorluktan müstakil Türk Milleti ve Devletinin zuhuru, değişik ve birbiri ile ilgisiz görünen, birbirini tamamlayan çeşitli etken ve şartların bütünüdür.

Anadolu Türkünü müstakil bir millet ve devlet haline iten şartların başında geriliyen, ufaltılan bir imparatorluk ile ondan kopartılan vatan toprakları ve onun bütünlüğünden ayrılan kavimlerin hicranlı haberleri bulunmaktadır. Bu şerait içinde devlet ve vatan bütünlüğünü muhafazaya çalışan ve bunda 1 no. lu mes'ul olan hakan ile, ona rağmen veya onunla beraber, çıkış yolları arayan devrin aydınlarının kurtuluş reçeteleri dikkati çeker. XX. asrın başlarında İmparatorluğu kurtaracak başlıca üç fikir akımı görülür: İmparatorluğun, aynı zamanda hilâfeti ve geniş İslâm topluluğunu temsil edışı dolayısıyla, İslâm Birliği esasını savunan *İslâmcılar*. Sebilürreşad ve Sıratı müstakim bu görüşün nâşiri efkâridir. İmparatorluğu kuran ve onun asli unsuru olan Türk kavmini esas alan *Türkçüler*. Yeni hayat ve Türk Yurdu bu fikirlerin yayın organlarıdır. Ve nihayet bütün gerilik ve mağlubiyetleri, tekniğin ve onun medeniyetinin sahibi Avrupalı olamayış, onlar gibi yaşayamayışta bulan *Garpçılar*. Bu görüş de İctihad dergisi tarafından desteklenir.

Osmanlı İmparatorluğunun son 15-20 yılı içinde sür'atle gelişen olaylar, siyasî ihtirasların körüklediği oyunlar ve bozgunlar arasında bu üç fikir cereyanı, kâh birbirile uzlaşarak, kâh şedit münakaşalar yaparak İstanbul'un işgali ve Milli Mücadele günlerine ulaştı. Yaşanan hâdiselerin katı gerçeği, millet vâkiasını aşarak İslâm birliği esasını tek ve şaşmaz ölçü alan ümmetçileri de, kavmiyeti esas tutarak Turan hayaline kadar uzanan görüş ve davranış sebeplerini de haklı çıkarmamıştı. Avrupalı olmayı özleyen, onun medeniyetinin gözü kara âşıklarını da, bitmiyen "bu hayâsız hücum ve istilâ" vâkiası mahçup etmişti. Buna rağmen Milli Mücadele; vatan, din ve devlet üçlüsünün müdâfaası azmi gayret ile başlamış, bu şuur ve idrâkle her kesimdeki Anadolu insanı ayağa kalkmış, ateş çemberleri içinden geçilerek şâhikalı bir başarı ile sonuçlanırken bu toprakların vatan üzerinde yaşayan halkın ise millet olduğunu bir kere daha ispatlamıştı.

Bu emsalsiz mücadeleyi omuzlayan kadro içinde, her üç fikrin sahiplerine rastlanırsa da, Türk milletinin vazgeçilmez iki ana unsurunun

âbenkli beraberliğini görmemek mümkün değildir. Kavmiyet fikrinin, Türkçülerin temsilcisi olarak şair Mehmet Emin ile İslâm inancı fikrini hayatına düstur edinmiş şâir Mehmed Âkif aynı çatı altında, aynı ihlâslı gayretin heyecanını¹ duyarak bu temele harç koymaktaydı. Bu iki görüşün insanı, aynı hakikati (İslâm Türk Terkibini) değişik ifadelerle şöyle dile getiriyorlardı: M. Emin "Ben bir Türküm, Dinim, Cinsim uludur" derken, M. Âkif de:

"Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı Hilâl
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl"

diyordu.

Millî Mücaâdelenin itici gücü olarak, Vatan - Din - Devlet inancı ve bunların zemininde yatan Türk Milleti vâkiasının idrâkinde de Türk Milliyetçilerinin, yani Türkçü akımın büyük rolü olmuştur. Başlarında Ziya Gökalp'in bulunduğu bu fikir hareketi, XIX Asrın sonu ve XX. Asrın başındaki Etnolojik, Arkeolojik çalışmalarla Türkiyat sâhasındaki bilgilerin artması, dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğunda onu tutan ve ayakta kalabilecek tek unsurun Türkten başkasının olmadığı anlaşılması gibi sebeplerle güçlenmiş ve haklılık kazanmıştı. Böylece Osman Beyle başlatılan Türk Tarihi Asya içlerine ve tarihin eski devirlerine uzanmaya başlamıştı.

Cumhuriyetin kurulması bu fikrî zeminde olmuştur. Hemen her yeni zuhur ve harekette olduğu gibi, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk adımları da yakın geçmişi kötüleme ve inkârcı görüşlerle atılmıştır. Osmanlı'nın her şeyinin horlandığı bu devrede devlet ve cemiyet hayatına hâkim islâmın, devlet hayatından uzaklaştırılarak laikliğe geçiş hamlesi, dinî değerlerin hemen her türünü ferdin hayatından bile söküp atma noktasına kadar uzanmıştır. Böylece Osmanlıya ait herşeyin değersiz farzedildiği bu yeni devrede islâmın her değeri de gözden düştü. Bu gerçeği yansıtmaması bakımından, Fatih câmii avlusunda kapıları kilitli ve mühürlü bulunan Fatih'in Türbesinin uzağında, bu ulu Türk Hakanıma, ellerini açıp bir fâtiha okumanın bile polisçe yasaklandığını hatırlatmak yerinde olur.

Gobineau'nun yarım asır evvel ileri sürdüğü ırkların eşitsizliği ve üstün ırk görüşleri Avrupada siyasî iktidar kavgalarında destek olarak kullanılırken yeni Cumhuriyet Türkiye'sinde de benzer düşünceler mevcuttu. Bozkurt'lu Türk Milliyetçiliği fikri, 6 asırlık Osmanlı gerçeğini aşarak, onu hiç değilse görmezlikten gelerek, Asya içlerindeki köklerimiz araştırıldığı devre ile aynı zamanda yaşanmıştır. İşte İbrahim Ka-

fesoğlu'nun ilk fikrî yetiştirme ve milliyetçi düşüncelerle beslenme devri bu safhada olmuştur.

Kafesoğlu kısa bir maullimlik hizmetinden sonra, yüksek tahsilinde, yukarıda işaret ettiğimiz şartların yardımı ile Türk tarihinin köklerine yönelen bir sâhayı meslek olarak seçmişti. Bu hususu kendi, ölümünden kısa bir zaman önce bir ödül toplantısında, bizzat ifade etmiş bulunuyor: Türkçülüğün iki idealist öncüsü, Ziya Gökalp ve Nihâl Atsız'ın çok kuvvetli tesirleri altında kalarak milliyetçi olduğunu, ancak bu iki değerli insanın destanı ve romantik planda kaldığını, bundan dolayı Türk Milletinin Yüksek bir medeniyetinin olması gerektiğini, bunun ilmi-tarihî delillerini bulma arzusu ile yolunu seçtiğini söylemişti.

Milletinin yüksek vasıflı büyük bir topluluk olduğuna inanan, dolayısıyla onun kaderine has büyük bir medeniyeti olması gerektiğini düşünen Prof. Kafesoğlu-Osmanlı'nın insanî ve medenî değerlerine fazla dikkatin makbul olmadığı bir zamanda - Selçuklu ve Orta Asya Tarihine eğilmiş, hayatının 25-30 senesini bu devirlerin incelenmesine hasretmiştir. Bu çalışma, araştırma ve öğrenme gayretleri pek çok ilmi makaleye vücut vermiş, bunların özü de "Türk Millî Kültürü" isimli, ilki 1977 ikinci baskısı 1983 te yapılan, orijinal bir kitap haline gelmiştir.

Türk'ün tarih içindeki 4000 yıllık macerasına ışık tutan bu çalışmalar birkaç önemli hakikatin gün ışığına çıkmasına vesile olmuştur. Bunlardan biri; Türk'ün Orta Asya'dan kopup değişik istikamet ve iklimlere giden, bu arada Avrupa'ya da talan eden barbar bir kavim olmadığı hususudur. Batılı insanın Türk'e neden sempatik ve hakşinas bakmadığının tarihî sebeplerini de bulan Kafesoğlu, Batı iddialarının kasıtlı ve yanlış olduğunu, bizzat Batı kaynakları ile göstermiye çalışmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Türk'ün, Anayurdunda Bozkır kültürü adı altında kendine has ve muâsırlarından daha ileri bir harsın sâhibi olduğu da gün ışığına çıkmakta, Anadolu'nun ilk sakinleri ile Türk kavmi arasında herhangi bir ünsiyetin bulunmadığı da belirmektedir.

Kafesoğlu'nun dikkatleri çekmek istediği bir başka husus, islâm kültür çemberine giren Türklerin Selçuklu İmparatorluğu zamanında çok yüksek bir kültür ve medeniyet seviyesine ulaştıklarıdır. Bu çağın kültür, ilim ve medeniyet hizmetleri, Batı Medeniyetini oluşturan üç değerden biri bulunan Grek düşüncesi ile beraber o devrin ilmini de, Rönesansın oluşmasına yardım edecek şekilde, Batıya intikaline vesile olmuştur.

İ. Kafesoğlu Bozkır kültürü ile başlayan, Türk'ün İslâm kültürüne geçtikten sonra da, Selçuklu'da ve Osmanlı'da devam eden muayyen ve asli kültür unsurlarının varlığına dikkati çekmektedir. Bunların yanı sıra o, Türk'ün mayasında bulunan ve kültüründe yaşayan, devam eden bu hususiyetlerin, teknik medeniyet unsurlarından daha önemli olduğunu, bunlar kaybedilmedikçe dâima yüksek medeniyet geliştirmenin mümkün olacağına inanmaktadır.

Bir ilim adamının bütün ömür boyu çalışma, araştırma, didinme ve inceleme sonu elde edebileceği kendine has, orijinal buluş ve neticeler, o da eğer şanslı ve başarılı ise, çoğu zaman bir iki cümlelik hakikatin ifadesinden ibarettir. Kafesoğlu'nun bir hayat boyu sarfettiği emeklerin sonucu da yukarıda kısaca hülâsa edilmiş bulunuyor. Bununla beraber Prof. Kafesoğlu, bir ilim adamı ve inanmış milliyetçi olarak önemli bir başka neticeye ömrünün son yıllarında parmak basmış bulunuyor. Bu, Türk olmanın asli unsurları mes'alesidir.

Türkün kim ve ne olduğu suali, birçok mütefekkir ve ilim adamı gibi, Prof. Kafesoğlunu da meşgul etmiştir. Kafesoğlu, XIX. ve XX. Asırdaki Antrapolojik çalışmaların ortaya koyduğu neticelere dayanarak, Türkleri Altay dağları civarında Moğol ve Çinlilerle yakın komşuluk ve temaslarına rağmen onlarla soy akrabalığı olmıyan ayrı bir ırk olarak kabul eder. Ona göre Türk, beyaz ırkın "Europoid" grubunun Turanî tipinden birakısefal bir kavimdir.

Böylece muayyen bir coğrafya ve iklim şartlarında zuhur eden Türk soyu, aynı dili konuşan benzer hayat tarzı yaşayan akraba toplulukları olarak destanî hayatını bu bölgede idrak etmiş, M.E.X. asırdan itibaren de büyük devletler kurarak tarih sahnesine çıkmıştır. Tarihin az veya iyi bilinen 3000 senelik devrinde bu soyun hayatı ve kurduğu devletler, Çin içlerinden Avrupa ortasına, Sibiryâ steplerinden Kuzey Hindistan'a ve Mısır'a kadar yayılan çok geniş bir coğrafyada dağılmıştır. Bu geniş zamanda ve uçsuz bucaksız mekânda Türk, iki farklı kültür hayatı yaşamıştır. Türk'ün tarihî hayatının ilk 2000 senelik devresine hakim olan hayat tarzına Prof. Kafesoğlu "Bozkır Kültürü" demektedir (IX ve X. asırlarda başlayan) -son 1000 senelik hayat şekli de "İslâmî Kültür" devri olarak ayrılmaktadır.

Türk'ün kültür ve medeniyet tarihi üzerinde uzun incelemeler yapan Kafesoğlu, Bozkır Kültürü devresinde Türk insanının hayat tarzını belirleyen şu hususiyetleri tesbit etmiştir: Tek tanrı ve ruhun ölmezliği inancı, insanı ve maddeyi putlaştırmama, kölelik ve sosyal sınıf

farklaşmasına yabancı, devleti mukaddes bilen, adâleti ve nizamı seven, realist, tehlikelere göğüs geren hareketli ,mücadeleci bir insan tipi. Böyle bir hayat görüşü içindeki Türk boyları, kendi fitrî yapılarına tamamen uyan son ilâhî din İslâm'a, hiç bir zorlama olmadan kütleler halinde katılmıştır. Bu yeni inanç sistemine geçen çok kalabalık Türk boylarının X. ve XI. Asırlardan itibaren Hazar Denizi güneyinden Batıya göçleri malumdur. Yeni bir hayat tarzı ile yeni vatanlarda yeni ve büyük bir medeniyet kuracak olan bu yeni göç dalgaları Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu devletleri ile Osmanlı İmparatorluğuna hayat vermiştir.

Türk'ün İslâmî kültür çemberinde iken kurduğu, tarihin en büyük devlet ve medeniyetlerinden birini temsil eden Osmanlı İmparatorluğu, ilmin ve tekniğin gelişmesini takip edemeyişi ve milliyet cereyanlarının gelişmesi sonucu dağılma tehlikesine maruz kaldı. Her yerde olduğu gibi milliyetçilik fikri Osmanlı Türk'ünde de, önce ana dil ve onun edebiyatı ile başladı. XIX. Asrın ikinci yarısında Şinasi ve Namık Kemâl'in dilimizdeki bazı kelimelere yeni mânâ ve mefhumlar getirmeleri bu asrın sonu ve XX. Asrın başında dil milliyetçilerini harekete getirdi. Bu, Türk'ün ne olduğunu arıyan ilim adamı ve araştırmacıların belirmesine yol açtı. Nitekim Türkiye dışı bazı Türklerin de arasına katıldığı bu akım, bilhassa Ziya Gökalp ve M. Fuad Köprülü'nün velûd çalışmaları ile Türk Tarihi, Edebiyatı ve Medeniyetinin araştırılmasını tenbih eden bir ilim kolu halinde gelişirken bir yönden de fikrî ve siyasî bir görüş, ideal haline büründü.

Daha önce kısaca temas ettiğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti de müslüman Türk'ün himmet ve gayreti ile kurulmuş iken, tarihî ve siyasî zaruretler dolayısı ile, İslâmı ihmâl ve inkâr eden bir milliyetçilik görüşü benimsendi. Fikrî ve ilmî hayatına bu devrede giren İbrahim Kafesoğlunun miliyetçi görüşlerinde de üç safha görülür.

Bu safhalardan ilki, Ziya Gökalp ve Nihâl Atsız'ın kuvvetli tesiri ile Kafesoğlu'nun girdiği romantik, destanî Türkçülük devridir. 1930-70 yılları arasında hayatının takriben 40 senesini içine alan bu devrede Kafesoğlu, ciddi araştırmaları ile Türkün kim ve ne olduğu, ne olmadığını, tarih içindeki misyonu ve yerini araştırmıştır. Bu araştırmalar onu 1970 li yıllarda kültür milliyetçiliğine götürmüştür. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, ırkî vasıfları ile farklı olan Türk, daha çok yaşadığı hayat tarzı ile de başka bir topluluktan ayrı bir hüviyete sahiptir. Çalışmalarını bu devrede "Türk Millî Kültürü" adile orijinal bir eser haline getiren Prof. Prof. Kafesoğlu, Türk'e has Bozkır kültürünün bazı unsurlarının kaybolmadan İslâm kültürü ile de uyuşarak devam ettiğini tesbit etmiştir. Bu

kültür milliyetçiliği devri 1970-80 yıllarını kapsar. Bu görüşlerini o, çeşitli yazı ve konferanslarında, seminer ve açık oturumlarda ifade etmiştir. Tabii bu görüşlerin bilhassa, kurucusu ve ilk başkanı olduğu Aydınlar Ocağında dile getirdiği hatırlardadır.

Prof. İ. Kafesoğlu'nun Türk Milliyetçiliği mes'alesinde ulaştığı son merhale 1980 li, hayatının da son yıllarında olmuştur. Bu Aydınlar Ocağında benimsenen Türk Milliyetçiliğinin "Türk-İslâm Terkibi" halinde anlaşılması mes'alesidir. İstanbul Aydınlar Ocağı mensubu ilim adamı ve aydınlar, yakın ve uzak tarihin şahitliğini, şahsî hayatlarının müşâhadeleri ile birleştirerek, Türk olabilme ve Türk kalabilmenin iki ve feda edilemez elzem unsuru olarak Türk Dilini ve İslâm inancını bulmuşlardır. Prof. Kafesoğluda bu görüşe bütün kalbiyle katılmıştır. Nitekim son konuşmalarından birinde şöyle demişti: "Milletlerin tarihlerini kültürleri yapıyor. Her millet, istikametini kendi kültürü çerçevesinde geliştiriyor. Hareketleri, davranışları ona bağlı. Kültürün içerisinde dil vardır, tarih şuuru vardır, san'at vardır, folklor vardır, iktisat vardır, hukuk vardır, hepsinin üstünde ve hepsini birden kucaklayan din vardır"¹.

Kafesoğlu, bu konuşmasından sonra Türk Millî Kültürü isimli eserini yeni baştan gözden geçirerek "Türk-İslâm Terkibi" ismi altında düzenledi. Bu düzenleme ile yazısını ve kitabını bitirdiği gün, birkaç saat sonra ânî olarak vefat ederek ebediyete intikâl edişinde Allahın ne hikmetleri olsa gerek.

Türk'ü, tarihin her devri ve coğrafyanın her noktasında ayakta tutmanın, eriyip kaybolmadan varlığını ve şahsiyetini muhafaza etmenin en kısa ve veciz ifadesi olan "Türk -İslâm Terkibi" ni anıyalım, yaşıyalım ve anlatalım.

¹ Boğaziçi Dergisi 1984. 22, 36